

Baltija un klimatneitralitāte. Kādi esam šajā jomā?

Avoti: Zemeunvalsts.lv un Eiropas Savienības informācijas vietnes

Baltijas valstu ekonomiku atbilstība klimatneitralitātes prasībām šobrīd atrodas pārejas posmā, kurā vērienīgas investīcijas atjaunojamajā enerģijā saduras ar strukturāliem darbaspēka, finansējuma un lēnas dekarbonizācijas izaicinājumiem. Kamēr reģions uzrāda noturību pret ārējiem satricinājumiem un 2026. gadā turpina mērenu IKP izaugsmi, Eiropas Savienības Zaļā darījuma mērķu sasniegšana prasa tūlītējus un mērķtiecīgus risinājumus.

Galvenās problēmas

Joprojām pastāv liela atkarība no fosilā kurināmā un subsīdiu slogs. Politiku centieni mazināt energoresursu krīzes sekas, subsidējot fosilo degvielu vai ieviešot cenu griestus, ilgtermiņā bremzē pāreju uz zaļo enerģiju un uztur augstas emisijas. Baltijas valstīs ir kvalificēta “zaļā darbaspēka” trūkums. Ekonomikas transformācijai nepieciešami specifiski speciālisti. Nelabvēlīgā demogrāfiskā situācija un prasmju neatbilstība tirgus pieprasījumam ir viens no lielākajiem Baltijas attīstības šķēršļiem. Šeit ir arī zems inovāciju un privāto investīciju līmenis: Lai gan investīcijas aug, reģionā joprojām trūkst ciešas sadarbības starp pētniekiem un uzņēmējiem, kā arī efektīvu vietējā kapitāla tirgus instrumentu. Baltijā transporta un mājokļu sektori, īpaši ēku siltināšanas lēnais temps, joprojām rada lielu emisiju īpatsvaru, ko kritizē arī starptautiskās organizācijas, piemēram, OECD

Piedāvātie risinājumi

Valstīm pakāpeniski jāatceļ fosilā kurināmā nodokļu atvieglojumi. Finansiālais atbalsts jānovirza tieši enerģētiskās nabadzības riskam pakļautām māsaimniecībām energoefektivitātes uzlabošanai. Nepieciešams mērķtiecīgs valsts un augstskolu atbalsts darbaspēka pārkvalifikācijai zaļajā ekonomikā, nodrošinot apmācības tādās jomās kā atjaunojamā enerģētika un energoefektivitāte. Jāpaplašina zaļo finanšu instrumentu klāsts sadarbībā ar bankām un publiskajām programmām. Baltijas valstīm jāveido vienota inovāciju ekosistēma, lai pētniecības

projektus pārvērstu augstas pievienotās vērtības eksporta produktos. Jāpaātrina investīcijas drošā veloinfrastruktūrā, sabiedriskajā transportā un masveida daudzdzīvokļu māju siltināšanā, kas sniedz tūlītēju enerģijas patēriņa un emisiju samazinājumu.

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas salīdzinājums zaļajās investīcijās

Baltijas valstis izmanto atšķirīgas stratēģijas, kas rada dažādu progresu klimatneitralitātes sasniegšanā.

Lietuva, nenoliedzami, ir līderis atjaunojamajā enerģijā. Lietuva šobrīd ir reģiona līderis vēja un saules enerģijas jaudu attīstībā. Valsts ir veiksmīgi ieviesusi ražojošo patērētāju modeli, piedāvājot dāsnas subsīdijas mājāsaimniecībām. Tāpat Lietuva aktīvi virza pirmo Baltijas jūras vēja parka projektu.

Savukārt, Igaunijai ir vēsturiski augstākais emisiju apjoms uz vienu iedzīvotāju reģionā, jo tā ilgstoši paļāvās uz degslānekli. Šobrīd Igaunija veic strauju pāreju, investējot zaļajā ūdeņradī, enerģijas uzkrāšanas sistēmās un inovāciju jaunuzņēmumos - *cleantech*.

Mums Latvijā, salīdzinot ar kaimiņiem, ir liels potenciāls hidroenerģijā un biomasā. Latvijai ir vēsturiski zaļš elektroenerģijas ražošanas profils, pateicoties Daugavas HES kaskādei. Tomēr investīcijas jaunos vēja parkos, piemēram, "Latvijas vēja parki", un transporta sektora elektrifikācijā ir virzījušās lēnāk nekā kaimiņvalstīs. Liels izaicinājums joprojām ir ēku siltināšanas temps.

Pieejamie Eiropas fondu instrumenti uzņēmumu dekarbonizācijai

Uzņēmumiem Baltijā šobrīd ir pieejams vērienīgs finansiālais atbalsts no vairākiem Eiropas Savienības avotiem. Atveseļošanas fonds ir ļoti nozīmīgs atbalsts digitalizācijai un energoefektivitātei. Uzņēmumi var saņemt līdzfinansējumu ražošanas iekārtu nomaiņai pret efektīvākām, saules paneļu uzstādīšanai pašpatēriņam un procesu automatizācijai. Eiropas Kohēzijas politika 2021–2027 satur programmas, ko administrē vietējās aģentūras - Latvijā – LIAA un ALTUM. Pieejami "zaļie" aizdevumi ar kapitāla atlaidi - daļa aizdevuma tiek dzēsta, ja sasniegti energoefektivitātes mērķi. Taisnīgas pārkārtošanās fonds ir īpaši

mērķēts reģioniem, kurus pāreja ietekmē visvairāk, piemēram, Austrumviru apriņķis Igaunijā, atbalstot jaunu, videi draudzīgu darba vietu radīšanu un biznesa diversifikāciju. Jaunievedumu jeb Inovāciju fonds, savukārt, ir Eiropas mēroga programma liela mēroga inovatīviem projektiem, kas vērsti uz zema oglekļa satura tehnoloģijām un rūpniecisko dekarbonizāciju.

Pār kvalifikācijas programmas darba tirgū

Lai risinātu prasmju trūkumu, valstis īsteno mērķtiecīgas pieaugušo izglītības programmas. Nodarbinātības valsts aģentūru iniciatīvas Baltijā piedāvā mūžizglītības kuponus strādājošajiem un bezdarbniekiem. Prioritāte tiek dota programmām, kas saistītas ar digitālajām un zaļajām prasmēm, piemēram, viedo energosistēmu vadība, ilgtspējīga būvniecība utt. Baltijas vadošās universitātes - RTU, TalTech, Viļņas Universitāte - piedāvā īsus, intensīvus kursus inženieriem un vadītājiem par aprites ekonomiku, ESG - vides, sociālo un pārvaldības - kritēriju ieviešanu un energoauditā. Sadarbībā ar būvniecības un enerģētikas asociācijām tiek organizētas mācības montieriem un tehniķiem darbam ar siltumsūkņiem, saules elektrostacijām un ēku siltināšanas materiāliem.

Meža nozare Baltijā šobrīd atrodas krustugunīs starp Eiropas Savienības bioloģiskās daudzveidības mērķiem un nepieciešamību saglabāt ekonomisko konkurētspēju. No politikas veidotāja un meža nozares uzņēmēja skatu punkta klimatneitralitāte maina spēles noteikumus — no parastas koksnes ieguves uz augstas pievienotās vērtības bioekonomiku.

Balansēšana starp dabas aizsardzību un ekonomiku

Politikas veidotājiem galvenais uzdevums ir izpildīt Eiropas klimata mērķus, nesagraujot reģiona eksporta pamatnozares. Zemes izmantošanas un mežsaimniecības – ZIZIMM – mērķu sasniegšana, tomēr, ir visproblemātiskākā. Baltijas valstīm ir saistoši stingri CO₂ piesaistes mērķi mežu un lauksaimniecības zemju sektorā. Tā kā mežaudzes noveco, dabiskā piesaiste samazinās, kas liek politiski ierobežot ciršanas apjomus vai radīt stimulus oglekļa audzēšanai. Pēc sākotnējām diskusijām un

ieviešanas fāzēm, daudzkārt pieminētā Eiropas Savienības Atmežošanas regula jeb EUDR, ir kļuvusi par realitāti. Šobrīd regulas prasības pēc pilnīgas koksnes izsekojamības - ģeolokācijas datiem - ir kļuvušas par ikdienu. Politikas līmenī ir svarīgi nodrošināt centralizētus un digitalizētus valsts reģistrus, lai mazinātu administratīvo slogu uzņēmējiem. Politikas veidotāji aktīvi strādā arī pie "oglekļa lauksaimniecības" jeb *carbon farming* regulējuma. Tiek veidoti mehānismi, kā zemes īpašniekiem maksāt par oglekļa piesaisti, piemēram, audzējot produktīvākas audzes vai atjaunojot purvus, nevis tikai par koksnes masu.

No izejvielas uz oglekļa produktu

Uzņēmējiem klimatneitralitāte vairs nav "zaļā retorika", bet gan priekšnoteikums finansējuma saņemšanai un tirgus daļas saglabāšanai. Apaļkoksnes vai šķeldas eksports sniedz zemu peļņu un augstu emisiju pēdu transportēšanā. Uzņēmēji investē koksnes dziļajā pārstrādē - līmētas koka konstrukcijas, CLT paneļi būvniecībai, koksnes ķīmija un izolācijas materiāli, kas ilgstoši "iekapsulē" CO₂. Latvijas uzņēmēji aktīvi izmanto atbalstu ALTUM un LIAA programmas energoefektivitātei ražošanā, piemēram, modernākas un efektīvākas kokmateriālu žāvētavas, lokālie saules parku risinājumi ražotnēm utt. Arī mežizstrādes tehnikas un transporta pāreja uz alternatīvām degvielām un hibrīdtehnoloģijas kļūst par prasību lielajos iepirkumos.

Skandināvijas un Rietumeiropas pircēji pieprasa precīzus datus par produkta dzīves cikla emisijām t.s. EPD deklarācijas. Uzņēmumi, kas nespēj digitāli pierādīt savu ilgtspēju, zaudē eksporta tirgus.

Kur abām pusēm – politikas veidotājiem un uzņēmējiem - jāsadarbojas

Daudz aktīvāk jāveicina būvniecība no kokmateriāliem. Politikas veidotājiem jāmaina būvniecības normatīvi un publisko iepirkumu nosacījumi, nosakot minimālo koka materiālu īpatsvaru sabiedriskajās ēkās. Tas uzņēmējiem garantētu vietējo tirgu un palīdzētu valstij sasniegt klimata mērķus. Nepieciešams valsts

atbalsts pilotprojektiem, kas no koksnes blakusproduktiem ražo bioķīmikālijas, aizvietojošot fosilos plastmasas un līmes produktus. Jāstimulē mērķtiecīga mežaudžu atjaunošana. Valsts programmas kvalitatīva stādmateriāla selekcijai nodrošina, ka nākotnes meži aug ātrāk un piesaista vairāk CO₂, kas ir izdevīgi gan valsts bilancei, gan nākotnes mežrūpniekiem.

Lietuvas pieeja - obligātas bioresursu kvotas publiskajā sektorā

Lietuvas stratēģijas pamatā ir tieša un agresīva valsts intervence tirgū. Politikas veidotāji ir noteikuši juridisku pienākumu visos jaunos publiskajos iepirkumos nodrošināt, ka vismaz puse no ēkās izmantotajiem materiāliem ir organiskas izcelsmes. Šajā 50% kvotā tiek ieskaitīta ne tikai nesošā koksne - masīvkoka CLT vai līmētās GLT sijas, bet arī citi bioresursi, tostarp koka fasādes elementi, logu rāmji un pat uz koksnes vai kaņepju šķiedras bāzes veidoti siltumizolācijas materiāli.

No meža nozares uzņēmēja skatu punkta šāds regulējums likvidē lielāko investīciju risku – tirgus pieprasījuma trūkumu. Uzņēmēji var droši investēt dārgās ražošanas līnijās un modernizācijā, jo valsts un pašvaldību pasūtījumi skolām, bērnudārziem un administratīvajām ēkām garantēs stabilu vietējo noieta tirgu. Turklāt Lietuva ir mērķtiecīgi sakārtojusi nacionālos būvnormatīvus, atvieglojot ugunsdrošības prasības un augstuma ierobežojumus koka konstrukciju ēkām, kas ilgstoši bija galvenais birokrātiskais šķērslis visā Baltijā.

Igaunijas pieeja - digitālā oglekļa uzskaite un valsts mēroga paraugprojekti

Igaunija uzsvaru liek uz datu digitalizāciju un inženiertehnisko gatavību mērogā. Igaunu politikas veidotāji nav vienkārši noteikuši procentuālus ierobežojumus, bet gan pilnībā integrējuši būvniecības reģistrus ar automatizētām dzīves cikla analīzes – LCA - sistēmām. Lai uzņēmums saņemtu būvatļauju vai uzvarētu publiskajā iepirkumā, tam ir digitāli jāpierāda ēkas radītā oglekļa pēda visā tās mūža laikā. Tas automātiski sniedz priekšroku koksnei, kas augšanas procesā piesaista CO₂ un vēlāk to ieslēdz ēkas konstrukcijā.

Lai iedrošinātu privāto sektoru un demonstrētu šādas politikas dzīvotspēju, Igaunijas valsts pati finansē vērienīgus paraugprojektus, no kuriem lielākais ir masīvkoka biroju un publiskais komplekss *Loodusmaja* - Dabas māja - Tallinā. Šis projekts kalpo kā platforma, kurā vietējā mežrūpniecības nozare sadarbībā ar zinātniekiem reālajā vidē testē jaunākos materiālus un savienojumus. Igaunijas uzņēmēji, pateicoties šim valsts spiedienam un atbalstam, ir kļuvuši par digitāli spēcīgākajiem reģionā – viņu produktiem jau standartā ir pieejamas Vides produktu deklarācijas - EPD, kas atver durvis uz visprasīgākajiem Rietumeiropas un Skandināvijas tirgiem, kur zems emisiju līmenis ir obligāts priekšnoteikums.

Lai integrētu Igaunijas un Lietuvas veiksmīgo pieredzi Latvijas tiesību aktos un mežsaimniecības praksē, politikas veidotājiem un meža nozares uzņēmējiem ir jārīkojas trīs paralēlos virzienos - caur publisko iepirkumu regulējumu, būvnormatīvu tālāku modernizāciju un digitālo rīku ieviešanu.

Zaļā publiskā iepirkuma likumdošanas grozījumi

Visefektīvākais veids, kā pārņemt Lietuvas modeli, ir veikt mērķtiecīgus grozījumus Ministru kabineta noteikumos Nr. 353 "Prasības zaļajam publiskajam iepirkumam un tā piemērošanas kārtība".

Tiesību aktos jāiestrādā prasība, ka valsts un pašvaldību finansētos ēku būvniecības vai pārbūves projektos, piemēram, skolās, bērnudārzos, administratīvajos centros, noteiktam procentam no nesošajām konstrukcijām vai kopējā materiālu apjoma - sākotnēji 20–30%, pakāpeniski kāpinot līdz 50%, ir jābūt no atjaunojamiem bioresursiem. Noteikumos skaidri jādefinē, ka šajā apjomā tiek ieskaitīta ne tikai masīvkoksne - CLT, GLT, bet arī vietējie siltumizolācijas materiāli un apdares materiāli. Tas radīs tūlītēju, prognozējamu vietējo tirgu Latvijas ražotājiem.

Latvijas būvnormatīvu pielāgošana hibrīda un augstceltņu būvniecībai

Lai gan Latvija nesen ir veikusi būtiskus uzlabojumus ugunsdrošības normatīvos (LBN 201-15), ar to nepietiek, lai masveidā konkurētu ar kaimiņvalstīm.

Politikas veidotājiem Ekonomikas ministrijas pārraudzībā ir pilnībā jāatceļ vēsturiskie, nepamatoti stingrie ierobežojumi koka konstrukciju augstumam un stāvu skaitam, ja uzņēmējs spēj inženiertehniski un ar testiem pierādīt materiāla ugunsizturību. Valstij sadarbībā ar Meža un koksnes produktu pētniecības un attīstības institūtu – MeKA, būvnormatīvu pielikumos jāiekļauj jau iepriekš akceptēti, tipveida koka konstrukciju mezgli. Tas palīdzēs projektētājiem un arhitektiem, kuri bieži vien baidās izvēlēties koksni birokrātisku šķēršļu un ekspertīžu sarežģītības dēļ.

Digitālās būvniecības sistēmas integrācija ar oglekļa uzskaiti

Pārņemot Igaunijas digitālo pieeju, Latvijai ir jāizmanto tās rīcībā esošā Būvniecības informācijas sistēma - BIS, lai padarītu CO₂ uzskaiti automatizētu. Jāizveido Dzīves cikla analīzes – LCA – modulis un BIS sistēmā ir jāiestrādā obligāts digitāls kalkulators, kas automātiski aprēķina ēkas materiālu ietekmi uz vidi visā tās mūža laikā. Projektētājiem, ievadot datus par izmantoto betonu, tēraudu vai koku, uzreiz būs redzama ēkas oglekļa pēda.

Nepieciešama Nacionālās Vides produktu deklarāciju - EPD datubāzes izveide. Valstij ir tiesiski jāatzīst un jāveicina vietējo ražotāju EPD sertifikācija. Kad Latvijas meža nozares uzņēmēja produkts ir reģistrēts šajā datubāzē, BIS sistēma tam automātiski piešķirs "zaļos punktus" jeb priekšrocības iepirkumos, jo koksne kalpo kā oglekļa krātuve.